

1901

ԹԻԻ Դ. ԱՊՐԻԼ

ԱՐԱՐԱՅ

ՏՊԻՐՆ ԻՆՏԵ ԱՐՄԻՈՅ Ա. ԵԶՐԻՈՐՆԻ

Մ Ի Հ Ա Մ Ե Ս Տ Բ Ա Ն Ա Գ Ո Ղ

Պ. Գ. Խաչկունց հրատարակել է «Հայոց կրօնական բանաստեղծութիւնը» (Լուսնայ, 1901. զիւրք Ա. էջ. 209—240), որ արբանձիքէլ կամ փոխարքիւ է այս ու այն տեղից և յետ ու առաջ դասաւորելով, 43 յօդուած հիւսել:

ՊՈՐՏԱՍ ՎԱՐՊԱՊԵՏ

(Արարա 1898. էջ 114. Տաղալափութիւն և Շեշա-
դրութիւն.)

Դ. ԽԱՉԿՈՆՑ

(Լուսնայ 1901. զիւրք Ա. էջ 222—223 և 218—219.
յօդ. 19, 13 և 14.)

Շարականի երգեցողութեանց աողերի և հատուածների վերջաւորութեան ժամանակ երկար կամ զոյգ ամանակ ունեցող վանկերին հետեւում են ընդհանրապէս կոճաները՝ (կենտ) մինչև վերջը կամ կրկին մի զոյգ ամանակ ունեցող վանկի հաղիպելը. «Բարեխօսութեամբ» այս օրէնքով է գնում մինչև վերջը. «Բարեխօսութեամբ ճօր + ու և կո-
ւն | ընկալ զազաչանս +ոյ պաշտօնէնց» և ին: «Լեառն վիմաճին» ալբէլը յարբարար պարունակ ծաղկեալ, այգի վայելու... «Խօրհօրը մեճ է ստանլէլի» որ յայտ ստոր յայտնեցաւ. հովիւք երգեն ընդ հրեշտակս, ասան աւերիս աշխարհէ... «Զինուորութիւնը հրեշտակաց օրհնէն դեղ»... «Չայնիւն աւերարտէր հրեշտակ»... «Տէր որ է մեջ վերին աղբեր-բացուցէր զճորտ վեճ»... և ին: Այս ընդհանուր օրէնքին համաձայն է զրեթէ շարականներին 4/3 մասը: Պատարազի արարողութեան մէջն էլ ենք նկատում այս կանոնը, բայց շատ փոփոխուած և այլալաճ. օր. Ամէն և ընդ հոգեոյդ քում: Եւ ևս խաղաղութեան դրեր աշխարհացուք: Ամենայն սրբովք զորս յեշտակեցաք ևս աւերարտէր զաշխարհացուք» յետոյ խառն է:

Երաժշտութիւնն էլ ինչպէս բանաստեղծութիւնն ունի տաղաչափական օրէնքներ. այսինքն՝ իւրաքանչիւր երգ շեշտերի զրութեան համաձայն պէտք է բաժանել հատածներին: Երաժշտական երկու զլխաւոր հատած կայ՝ Մեծասար և Ստեղն. մնացեալները սոցանից ամանց կամ բազազրութիւն են: Մեծասար 2/4 է, մի երաժշտական հատած, եթէ պարունակում է զոյգ ամանակ, ուր շեշտուում է առաջինը, երկրորդն անշեշտ է անցնում. Ստեղն 3/4 է, եթէ բովանդակում է երեք ամանակ (կոճատ) ուր շեշտու-

Նախականի երգեցողութեան աողերու և հատուածներու վերջաւորութեան ատեն, երկար կամ զոյգ ամանակ ունեցող վանկին կը հետեւին ընդհանրապէս կոճանները մինչև վերջը կամ կրկին զոյգ ամանակ ունեցող վանկ մը: «Բարեխօսութեամբ» այս օրէնքով է մինչև վերջը: «Բարեխօսութեամբ ճօր + ու և կո-
ւն | ընկալ զազաչանս +ոյ պաշտօնէնց» և այլն: «Լեառն վիմաճին» աղբէլը յարբարար պարունակ ծաղկեալ, այգի վայելու... «Խօրհօրը մեճ է ստանլէլի» որ յայտ ստոր յայտնեցաւ. հովիւք երգեն ընդ հրեշտակս, ասան աւերիս աշխարհէ... «Զինուորութիւնը հրեշտակաց օրհնէն դեղ»... «Չայնիւն աւերարտէր հրեշտակ»... «Տէր որ է մեջ վերին աղբերացուցէր զճորտ վեճ»... Այս ընդհանուր օրէնքին համաձայն է զրեթէ շարականներու 4/3 մասը: Պատարազի արարողութեան մէջ ալ այս կանոնը թիւ շատ փոխուած ու այլալուծ, օր. Ամէն և ընդ հոգեոյդ քում: Եւ ևս խաղաղութեան զրեր աշխարհացուք: Ամենայն սրբովք զորս յեշտակեցաք ևս աւերարտէր զաշխարհացուք» յետոյ:

Երաժշտութիւնն ալ բանաստեղծութեան նման ունի իր տաղաչափութեան օրէնքները. այսինքն՝ իւրաքանչիւր երգ շեշտերու զրութեան համաձայն բաժնուած է հատածներու: Երաժշտական երկու զլխաւոր հատած կայ՝ մեծասար ու ստեղն. մնացածները ասոնցմէ, աճանցուած կամ բազազրուած են: Մեծասարը 2/4 երաժշտական հատած մըն է, եթէ պարունակէ զոյգ ամանակ ուր կը շեշտուի առաջինը, մինչ երկրորդը անշեշտ կանցնի, ստեղն է 3/4 եթէ կը բովանդակէ երեք ամանակ (կոճատ) ուր կը շեշտուի կրկին առաջինը, մինչև

ուժ է կրկին առաջինը բայց վերջին երկուսն անշեշտ են մնում. Մեծասարի ածանցումն են $\frac{1}{4}, \frac{1}{2}, \frac{3}{4}, \frac{2}{2}, \frac{2}{8}, \frac{3}{8},$ և չն, ուր օր. $\frac{1}{4} = \frac{2}{4} + \frac{2}{4}$, շեշտում է որպէս Մեծասարը ($\frac{2}{4}$), այն զանազանութեամբ որ առաջին $\frac{2}{4}$ -ի շեշտն աւելի զօրեղ է, քան երկրորդինը էին: Ստեղծի ածանցումն են $\frac{5}{8}, \frac{6}{8}, \frac{9}{8}, \frac{12}{8}, \frac{6}{4}, \frac{9}{4}$ և չն, ուր օր. $\frac{9}{8} = \frac{5}{8} + \frac{5}{8} + \frac{5}{8}$ առաջին $\frac{5}{8}$ -ը զօրեղ շեշտ ունի, երկրորդը՝ զրեթէ, առաջինի կիսի չափ, և երրորդն աւելի պակաս էին: Բարդութիւններն են $\frac{5}{4}, \frac{7}{4}, \frac{5}{8}, \frac{7}{8}$ և չն, ուր օր. $\frac{5}{4} = \frac{2}{4} + \frac{5}{4}$ -ին կամ $\frac{5}{4} + \frac{2}{4}$ -ին և շեշտուում է պարզերի շեշտադրութեան օրէնքով: Մեր եկեղեցական եղանակներին միջ կան թէ, Մեծասար և թէ, Ստեղծ և թէ, ածանց ու բարդ հատածներ:

Երաժշտութեան և լեզու շեշտադրութեան օրէնքները սերդ կապ ունին. երկուսի շեշտերն անբաժան ընթանալով մի անբախտելի ներդաշնակութիւն պէտք է ներկայացնեն:

Մեր լեզուի միջ շեշտուում են բառերի վերջին վանկերը միայն, բացի կոչականներից. երգեցողութեան միջ ներելի է բազմավանկ բառերին երկու շեշտալ և, եթէ հնարաւոր է բառի արմատը շեշտել, որպէս արեւ են և մը նախնի բանաստեղծ — երգիչ — երաժիշտ հայրերը: Ուրեմն նախ պէտք է երգի խօսքերը լեզուական չափի վերածել, ապա հատածներին բաժանել, որպէս զի լեզուի և եղանակի շեշտերն իրար համբուրեն:

վերջին երկուքն անշեշտ կը մնան. մեծասարի ածանցներն են $\frac{1}{4}, \frac{1}{2}, \frac{3}{4}, \frac{2}{2}, \frac{2}{8}, \frac{1}{8}$, և այլն, առնց $\frac{1}{4}, \frac{2}{4} + \frac{2}{4}$ կը շեշտուի մեծասարի ($\frac{2}{4}$) նման, այն զանազանութեամբ միայն որ առաջին $\frac{2}{4}$ -ի շեշտն աւելի զօրաւոր է քան երկրորդինը և այլն. ստեղծի ածանցումն են $\frac{5}{8}, \frac{6}{8}, \frac{9}{8}, \frac{12}{8}, \frac{6}{4}, \frac{9}{4}$ և այլն, ուր $\frac{9}{8} = \frac{5}{8} + \frac{5}{8} + \frac{5}{8}$ առաջին $\frac{5}{8}$ -ը զօրաւոր շեշտ ունի, երկրորդը զրեթէ, առաջինի կիսուն չափ. և երրորդն աւելի պակաս և այլն: Բարդութիւններն են $\frac{5}{4}, \frac{7}{4}, \frac{5}{8}, \frac{7}{8}$ և այլն, ուր օր. $\frac{5}{4} = \frac{2}{4} + \frac{5}{4}$ -ին կամ $\frac{5}{4} + \frac{2}{4}$ -ին և կը շեշտուի պարզերուն շեշտադրութեան օրէնքով: Մեր եկեղեցական եղանակներու միջ կան թէ, մեծասար և թէ, ստեղծ և թէ, առնց ածանցներն և բարդ — ածանցներ:

Երաժշտութեան և լեզուի շեշտադրութեան օրէնքները սերտ կապ ունին իրարու հետ, երկուքին շեշտն ալ իրարմէ անբաժան ըլլալով՝ անբախտելի ներդաշնակութիւն մը կը ներկայացնեն:

Մեր լեզուին միջ կը շեշտուին բառերու վերջին վանկերը միայն: Բացի կոչականներէ. երգեցողութեան միջ ներելի է բազմավանկ բառերուն երկու շեշտալ և, եթէ հնարաւոր է, բառի արմատը շեշտել ինչպէս ըրած են մեր նախնի բանաստեղծ — երգիչ — երաժիշտ հայրերը: Ուրեմն նախ պէտք է երգի խօսքը լեզուական չափի վերածել, յետոյ հատածներու բաժանել, որպէս զի լեզուի և եղանակի շեշտերն իրար համբուրեն:

Այսպէս իմ Հայոց եկեղեցական եղանակները (Արարատ 1894. էջ 222—227 և 256—260, Սողոմոն Ա. Ս. Սողոմոնեան) ուսումնասիրութիւննցն էլ, միջ ընդ միջ, արտադրել և այնտեղ ցրել տալով, 31, 32 և 33 յօդուածներն է կազմել, մասամբ կամ ամբողջովին: (Լուսնայ 1901. գիրք Ա. էջ 229—232): Մնացածներն էլ ուրիշ տեղերիցն են արտադրած անշուշտ օր. Սահակ վարդապետ Ամատունուց՝ 30 յօդուածը (Արարատ 1894. էջ 178—179) և այլն և այլն և այլն:

Պ. Գ. Խաչկունցի «Ն մի Երաժշտական օրէնք շեշտի և իւր պղպային երաժշտութեան մասին հասկացողութիւն անդամ չունի, Էսոյց գրքէլ է, որ Հայոց խաղերն ալ, եղանակներն ալ ծագումով հայացի չեն, այլ հայացած. սակայն այդ միտքն էլ նոյնքան հայաշէ չէ, այլ հայացած»:

Կոմիտաս Վարդապետ

